

ישעיה רבינוביץ

במלאת שישים לד"ר ישעיה רבינוביץ משיקאגו, הסופר והמחנך העברי הדגול ואחד מטובי המבקרים של הספרות העברית בדרום, עשה לו קלוב פא"ן עברי בארצות-הברית כבוד גדול, עם שהזמין אותו לניו-יורק לנשף מיוחד, שבו השמיעו מידברותיהם שלושה מחשובי הסופרים העבריים על ערך יצירתו של חתן הנשף. על אף מזג האוויר הנועף נתאסף קהל עברי נאה מכל קצות הכרך. הנואמים היו: אהרן צייטלין, נשיא קלוב פא"ן העברי, צבי שארפשטיין, זקן המחנכים והסופרים העברים בניו-יורק, המשורר הצעיר, חיים בראנדווין והמשורר גבריאל פרייל. אנו מביאים כאן את דבריהם, לפי הסדר שנאמרו. דברי המשורר בראנדווין, שהיו קטעים ממאמר הערכת שהוא כותב על ישעיה רבינוביץ בשביל "הדואר", יבואו באחד הגיליונות הקרובים.

דברי הפתיחה של אהרן צייטלין

נתפסנו הערב לתת כבוד לחברנו וחבר הוועד של קלוב פא"ן עברי בארצות-הברית, ד"ר ישעיה רבינוביץ, למלאת לו המחצית של מאה ועשרים.

ד"ר ישעיה רבינוביץ הוא מוותיקיה ודגוליה של פליטת בית סופרינו העבריים באמריקה, סופר מעמיק ורבת-נופה שנתן מיטב כוחותיו לביקורת הספרות העברית והכללית ולתהייה על דרכיה וערכיה של התרבות המודרנית. הוא מחברם של ספר אחד בסיפורת ("גנר דולק") ושל ארבעה ספרים בביקורת: הספרות במשבר הדור; יצר ויצירה; וכתבי דורם, וספר הביעני העומד לצאת בקרוב, ושמו: בחינות בהתפתחותה האמנותית של הספרות העברית המודרנית.

בכל ספריו דוגל ישעיה רבינוביץ בשם הומאניזם, היוגן מן השיתוף של המוסריות הישראלית ומן הלוגוס התנ"כי. הוא מבקר קשות את "יצר התשובה אל הפרימיטיביות הפסיכית", יצר ההולך "ומתגלגל ומשתלט בתפיסה האסתטית בספרות המודרנית", כדבריו בהקדמה לספרו "יצר ויצירה". שלטת בתרבות המערבית "חזויה פסיכית אליידית", נטולת הצורה והאידיאה", ותוצאותיה: "שיטוש העצמאות התודעתית והדמות האישית". מטעם זה מתנגד רבינוביץ לתנועות החדשות, המטפחות את רשות האליידע שבאדם, מדפאות את התודעה ונותנות את זכות-הכבורה לרשעים קמאיים. קו של ביקורת חריפה מותח ישעיה רבינוביץ על כל אותן תנועות באמנות המערב ובתרבות-המערב, הנתפסות לפולחן של תהומות אליידיות. פולחן האליידית הוא פולחן של אלילות. פולחן עכו"מי זה, שנשתלט במרבית גילוייה של תרבות האדם החדש, באיזמין של ספרות כבפסיכולוגיה של קארל יונג וכו', וכו', מביא בסופו "לאורגיה של חורבן, לתאוות-אבדון", ואחריתו — הוועיה של ימינו. יש לחשוף מקורותיו של פולחן התהומיות, לעקוב אחר התפתחותו ולהוקיע את הספנות הפרוכות בו, וכן את הכוחות הפועלים בו ומעניקים לו עוצמה. רבינוביץ יודע את קיסמה האמנותי של התהום והרבה הוא עומד על כך במסותיו על גדולי הספרות הפללית והעברית. הוא איננו פוסל סתם, עם שלפעמים הוא מדבר בלשון חריפה נגד "הטירוף הסוריאליסטי" או תנועות בדומות לה. יתר על כן: מודה הוא — כדבריו של ברדיצ'בסקי — שהתנודה האוק-יוניסית המוסיקאלית, כלשוננו, נהררה היא בפאטאליות אשר בה. אין האמן יכול לוותר על הדחפים האסתטיים ההיוליים, אבל מצווה הוא לרומםם ולרסנם עלידי מתן צורה ואידיאה. עלידי מתן צורה ואידיאה הדחפים הקמאיים, על כל הנהדר והמסופן שבהם, באים על תיקונם, וכך נוצרת ספרות הומאניסטית. יש תהום ויש מאבק עם התהום. יש מנצחים ויש מנוצחים. בספרות העולם תומאס מאן הוא, לדעתו של רבינוביץ, מן המנצחים. הוא עולה מתוך ואגבר וניצשה לקראת הומאניזם מחודש. בשירה העברית מנצחים כאלה הם ביאליק וטשרניחובסקי. מנקודה מרכזית זו של מתן תיקון להיוליות מסתפל רבינוביץ בסופרי העולם כבמיצגיה של הספרות העברית המודרנית. מקווה אני שיספיק עמי חתן-היובל, אם אבוא ואעיר, על דרך ההשלמה לדיעותיו, שכשם שיש אליידיות, שסוף דרכה אבדון, כדבריו הצודקים, כך יש סוג של אליידע המשתלב לא עם מה שלמטה מן התודעה, אלא עם מה שממעל לה. יש א"ל יידעיות, שהיא מבחינת סולם הניצב בהתהום — תהומו של פלא — וראשו מגיע בחצימה. היא התפרנסת את גילויהן הנעלים ביותר של האמונה ושל האמנות ומצויה בה אותה הנקודה, שבה אמונה, אמנות ואמת נושקות זו לזו, "ברוא דיחודא". וכן סבורני, שלא חווייה רליגיוזית עמוקה עלול הומאניזם לצאת לשכלתנות נעדרת שורשים. דווקא התיאוצנטריות של ההומאניזם הישראלי היא שהע-מיתוה ורוממתוה במשך הדורות. האמונה באצילותו וחשיבותו של האדם מקורה באמונה, שהאדם נברא בצלם אלהים.

במסתו המעמיקה, האקטואלית עד היום, "על הפקידה של ביקורת" אומר רבינוביץ: "האמת הישראלית — כמה שלא דרשו בה, היא נעשית שוב עיקרון ראשון לביקורת הישראלית. לפי שכל הזיקה שלנו לתהליכים האירופיים, כל מסירות-נפש ספרותית זו למחשבה האירופית צריכה שתהא מבוקרה במקרה, אולי גם מופרכה ברובה, כשם שהופרכה זיקתנו אל ביוותיה של האימפאציפאציה הידועה שלנו. ואם לפנים קמו לנו נביאים ספרותיים לשינוי ערכיו ותלמו על שופנהאואר ועל גיצשה בספרות היהודית, הרי עכשיו זקוקים אנו ללוחמים נגד אותם הערכים האירופיים ונגד רבים

בצידם. שומה עלינו שלא להתעלם מתופעות ספרותיות אלה שנתגלמו בוואסרמאן וטולר, שנפשמם נתקפתה מחוץ השכל האנושי, מחוסר האמונה הישראלית באצילותו ובשלימותו של האדם. חובה עלינו שלא להיגרר אחרי ספרות זו, שמתחת לשיכבות ברק-שווא ופיפירסק ארב לה תדיר אותו הקרע הנפשי, שסוף-סוף גרם למלחמות העולמיות של זמננו ולחורבנו של ישראל בגולה".

במסה המאלפת הג'ל, שמתוכה הובאו דברים אלה, אתה מוצא את דרכו בביקורת של ישעיה רבינוביץ. כאן הותוותה תוכניתו ביצירה ביקורתית. האידיאל שלו הוא האמת ההומאניסטית השלימה, שהיא גם האמת הישראלית השלימה.

ובשם השאיפה אל האמת הישראלית השלימה בעולם רחוק כל-כך מאלהים ורחוק כל-כך מאהבת-אדם ומתפארת אדם, ומחשיבות אדם, בשם הכיסופים לעולם של תיקון — מברך אני את חברנו היקר ד"ר ישעיה רבינוביץ ליובלו, שחג הוא לספרות-עבר בארצות-הברית.

יופה הוא — ונזפה כולנו — להגשמתה של האמת הישראלית.

דברי צבי שארפשטיין

ישעיה רבינוביץ — התפתחותו הספרותית חלה בימי שהותו בשתי ערים שבקאנאדה, בוויניפג ובטורונטו, ערים שהן גדולות לפי התפיסה במדינה ההיא, והן פרובינציאליות במובן האקלים הספרותי, השורר במרכזים התרבותיים הגדולים כפאריס, לונדון וניו-יורק. לגבי יוצרים בשירה ובסיפורת אולי אין הבדל בין פרובינציה למטרופולין, כל מלחמת היצירה וההרגשות מתחוללת בכל מקום, ושמעתי מפי מבקר אמריקני, שדווקא מן האזורים הדרומיים בארצות הברית יצאו מספרים גדולים, וסיבת הדרך — הסביר — שברום נתחנכו ביישובים קטנים, בכת-ספר קטנים, פעמים במוסד של חדר אחד, והחינוך היה אינדיבידואלי ועמד הרבה על עבודה עצמית, וזה שימש דחף לבעלי הכישרון.

ברם ישעיה רבינוביץ הוא מבקר, ולא מבקר של ספרים בודדים, אלא סוקר של זרמים ספרותיים בשטחים גדולים, בספרות הצרפתית, הרוסית והגרמנית, נוסף על העברית, והוא דן מנקודת-השקפה אוניברסאלית ויורד לכבשון נפש של היוצרים, וביניהם גם פילר-סופים, ואפילו אחד שמקצועו פסיכואנאליזה. ביקאות פזאת ורחבות-דיון אצילי בחזיונות נעלים וזקקים אקלים ספרותי של מטרופולין, במקום שספרים נועדים אם במועדון ואם בקפה ואם בסלונים ספררי תיים, והם משוחחים ומחדדים את תפישתם. סביבה פזאת לא היתה לרבינוביץ, ואף-על-פי-כן הוא מאיר את החזיונות הללו בפנסו שהוא כמאור הגדול. בעיניי הוא פלא גדול, כפרח נפלא שצמח באדמת הערבה.

בין המבקרים העברים של זמננו, וביניהם חריפי תפיסה ורבי תרבות כשלמה צמח וישורון קשת, תופס ישעיה רבינוביץ מקום מכוונ. אם רוצים אנו למוד מידת חריפותו של מבקר, עלינו לקרוא את מסותיו על ספרים ידועים לנו דווקא, שנכתבו הרבה עליהם, ואז נוכל לשפוט על חידושו שבו. רבינוביץ אינו מצמצם ראייתו בשרטוטים הנראים לעין כל — הוא חודר לפני ולפנים. יוסף קלוזנר ודוד פרישמן היו מבקרים בעלי ממד אחד — הם עמדו על השרטוט הבולט ביותר, ואפשר לומר על הידוע לכל. רבינוביץ מסתפל בכל הקמטים ותופס את כל הסתמיות הפנימיות. הוא כציר המגיש לנו צרור רשימות שונות מדיקונם של אדם אחד — ועד שהוא נראה לנו מצדדיו השונים. ולא לחינו קרא לספרו "יצר ויצירה" — כי הוא זורע אור על קרב היצרים שביוצר.

מגדלי מוכר ספרים, הנראה לנו כפשוט ביותר ומוכן ביותר — יוצא בצירורו של רבינוביץ בעל סתירות פנימיות ומתגלה לפנינו במלחמת נטיותיו; והסופר הנראה מסובך ביותר ונזמה שקשה לעמוד על אופיו, מיכה יוסף ברדיצ'בסקי, ייראה במסתו של רבינוביץ סביר יותר, וסיכוכי נפשו מתוארים בדרכים מופלאים. במסתו של רבינוביץ מתגלה ברדיצ'בסקי כהורס התפיסה הרומנטית שלנו על העיירה, כאילו היתה העיירה מקום של משמעת כוללת, של תורה וגמילות-חסדים או של ריקודי חסידים. מהארת מבקרנו מתברר יותר ברדיצ'בסקי, החודר למעמקי יצר ויצרים, ומעלה את שאגת הדמים והתפרצות הרגשות הפרימיטיביים שבנפשות בני העיירה. עלי להזכיר גם את השנוי של רבינוביץ, שהיא מתייחדת בגמישות ויצאת מן הכלל, לשון הנשמעת לו לרמוז ולבאר חזיונות נפש עדינים ביותר. לשונו אינה מעוטרת ואינה מעורפלת, והוא מביע בה חזיונות דקים בניבי משי. אגב הפעה הוא מחדש מלים וגיבים, כ"תפגין" ו"משטף" בהוראה מקורית, כפי דעתו של אחד-העם: לסלס את המחשבה והיא תרומם את הלשון.

רצוני לעודד למעמיק עצה שקשה להגשימה, ואף-על-פי-כן אולי ישתמשו בו יחידים: קראו את ספרי המבקר הזה, ואז תרוממו ותתעלו לספירות הגבוהות של הספרות וההרגשה האנושית.

דברי גבריאל פרייל

ברצוני לומר הערב מלים כמה ראשיתו, אם אפשר לנסח כך את כוונתי בכלל, של חתן הנשף הנכבד. אני מעלה בלרוני אותם הימים הרחוקים — העבר הקרוב אף הוא נראה לי משום-מה החוק עכשיו — עת קבוצה קטנה של סופרים עבריים בניו-יורק

החליטה לייסד הוצאת ספרים בשם „אוהל“. אגב, הורגשה אז תסיסה אצלנו, התעוררנו לכנס את העלים הפזורים, לתת להם מעין פדות. בין הספרים שהיתה לנו הזכות לברך עליהם את ברכת המהגין היה ספרו הראשון, עד כמה שידוע לי, של ישעיה רבינוביץ — הספרות במשבר הדור. פרך זה של ביקורת, על מסותיו התמציתיות ועל הנעימה של כובד-הראש שבהן, הפתיע אותנו. לא היינו רגילים להיקף עניינים שכזה, להעיוניות השופעת, החותרת מבעד לערפל, ומבקיעה דרכה אל החוף. והנה נגלה לפנינו מבקר בפרי-בפורים, שכמעט לא היה בו מן הפוסר. מה שמצאנו אצלו היתה — כבר אז — מניגה מעניינת של יישוב-הדעת, אינטלקטואליות צרושה, בד בבד עם סערה שבנפש, עם חדירה ישירה, אינטואיטיבית, למהותם התוכית יותר של סופרים ומשוררים.

לא שהספמנו תמיד למסקנותיו — ואי-אפשר היה, כמובן, לצפות לכך — אך לא יכולנו שלא לראות את הישרנות האישית, אחריות מוסרית מובהקת, שכאילו רחפה בין השיטין. אחריות מסוג זה, הרגשנו, לעולם לא תשפיל את עצמה, חלילה, בגלל חישובים לא-טהורים או פעוטים.

ואל נא יהיו שתי מידות יקרות כיושר וטוהר-לב קלות בעינינו, ובעיקר בימינו הטרופים, משוללי האמונה, שבהם הולכים ומטש-טשים אי-אלה מן המבקרים שלנו את הגבולות — מדעת או שלא-מדעת — ומגישים בחיפזון לקוראיהם איזה בליל משונה של דעות ביקורתיות לגיטימיות (פחות או יותר) — ופרסומת זולה, חיצונית, מטושפת.

למותר לומר, עד כמה זקוקה ספרותנו בשעה זו לביקורת פנה, שהאמיתות שלה — עד כמה שקיימות הן בכלל — לא יהיו מוטלות בספק. לא תפארת-מליצה אנחנו מבקשים, כי-אם את האמת המתאמצת לגלות, ללא משוא-פנים, את בעיותיה המסובכות של הספרות העברית, את החינוכי והרופף שבה כאחד — ומתכוונת לבנות את בניינה מתוך אהבה. ביקורת כזאת לא תוכל, אמנם, להיות שלמה לכל פרטיה — הלא מבקרים בני אדם הם ועלולים לשגות ומי צדיק תמיד — אבל אילו היתה מצוינה, היתה מכוונת לחיתוך-דין שיש בו משיקול-דעת ישר, מן האיוון הנהיר, ומן הרצון והכשרון ללמוד וללמד. משאלה זו, דומני, קרובה היא גם לרוחו של ישעיה רבינוביץ. באחת ממסותיו, אם אין זכרוני מטעני, הוא גם נוגע בכך. אולם ברור לי, שאני מכוון לדעתו באמרי, שבספרות ראויה לשמה, רחבת נשימה ומגוונת, יכולה וצריכה הביקורת היבשה כביכול להשפיע לא פחות מן השירה או הסיפורת. היא מהווה, כדבריו במקום אחר, יציחה ספרותית עצמאית, הקרובה קרבת-נפש לאותה אמנות עצמה, שגרמה לקיומה, שהולידה אותה.

שמח אני שידדנו ישעיה רבינוביץ עומד זה שנים על המשמר ואינו נמנע מלהצביע על כמה מן האמיתות שהזפרתי. הוא עושה כן מתוך רצון לצייר המותה המקובצת של ספרותנו, מתוך תהייה בלתי פוסקת על קנקנה. ועוד: אין לך תופעה ספרותית בעולם שלא תעורר את האגליטיקן שבו, שלא תגרה אותו להתעסק בה. עם התעצמות ידיעותיו שקנה במשך שנים, כאילו הולך ומתעדן, הולך ומחריף גם החוש הביקורתי של ישעיה רבינוביץ.

על זה יש באמת לברך. אין חלקו עם המבקרים משלנו ומשלהם, הרואים את הספרות כעין חדר אטום שרק לידיהם הרגישות, היד-עניות נמסר המפתח בה"א הידיעה. עינו הפקוחה של רבינוביץ יודעת, שהספרות היא בבחינת מרחביה, ולא פלוב צר. ומיסת-סדום זרה לטבעו. הוא פותח שער בנאמנות.

בירכתי כאן במקצת על משנתו הביקורתית של רבינוביץ. אולם לא אוכל שלא להוסיף, שהוא בעצם בן יחיד לנו, החורש באדמת השממה העברית שבאמריקה חלקה מיוחדת שאיש כמעט אינו נטפל לה, היא שטח הביקורת הרצינית, הבלתי מתפשרת.

פעמים משעשע אותי הרעיון התמים, המוזר מאוד, הדווקאי, אם מותר לומר כן, שאולי תצמח ישועה פורתא לספרותנו כאן ע"י אותה ביקורת שתדע את אשר לפניה, ותלמד, כן, תלמד, לקח לפרחי הסופרים שמבצפצים פה ושם באופק המחוויר, ודועכים מחוסר יד אמונה שתדריך אותם.

אני חוזר אל דברי הזכרונות שבהם פתחתי: ארוכה הדרך שבה עבר רבינוביץ מיום הופעת ספרו הראשון. ומתפלל אני שתארך ותאיר לו ולנו יותר ויותר.

דברי חתן הנשף

חתן הנשף, ד"ר ישעיה רבינוביץ, ענה כנגד מברכיו ומעריכיו בנאום מעמיק ונלהב על חשיבותה של הלשון העברית, שכל בניינו הלאומי והתרבותי עומד עליו בין בקודש ובין בחול, וקרא לכל בעלי הנפש להיאבק עם המגמה החדשה, הנראית בחוגים מסוימים של הציבור היהודי באמריקה, לוותר על הלשון העברית למען הערכים של היהדות, כביכול, שאפשר לשותלם בלב הנוער וההמונים גם בשפת המדינה. הערכים שלנו — הכריז הנואם, — אין להם קיום ותקומה בלא הלשון העברית.

קהל השומעים הודה לסופרים המעריכים בתשואות רמות, וכן קידמו בלבביות רבה את חתן הנשף והביעו את הספמתם לדבריו ברעם של מחיאות כפיים.

